

SHARQSHUNOSLIK ВОСТОКОВЕДЕНИЕ ORIENTAL STUDIES

ILMIY JURNAL

ISSN 2181-8096

2017

№3

МУНДАРИЖА / СОДЕРЖАНИЕ / CONTENTS

ТАРИХШУНОСЛИК ВА МАНБАШУНОСЛИК // ИСТОРИОГРАФИЯ И
ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ // HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDY

<i>Муҳамедов Н.</i> Ўрта асрларда Шошда ҳадис илми ва муҳаддислар фаолияти	5
<i>Қўлдошев Ш.</i> Эрдона даврида Қўқон хонлиги ва Хитой ўртасидаги муносабатлар	12
<i>Джуманиязова Ф.</i> Илк ўрта асрлар ўзбек давлатчилиги тарихида Тохаристон ябғулиги	18
<i>Ахророва А.</i> Сомонийлар даври маъмурий бошқарувининг тарихшунослиги масаласи	28
<i>Аскарлов М.</i> Некоторые аспекты историографии этнографии народов Средней Азии в XXI веке	35
<i>Раҳимов К.</i> Калободий Бухорий ва унинг “Ат-Таъарруф” асари	42
<i>Мадалиева О.</i> “Ҳазоин ул-маоний” девонининг ноёб қўлёзмалари ҳақида	60

АДАБИЁТШУНОСЛИК // ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ // STUDY OF
LITERATURE

<i>Маннонов А.</i> Афғон (паштун) халқ оғзаки ижодиётидаги ишқий-романтик эртақларга доир	66
<i>Қўронбеков А.</i> “Ҳайрат ул-аброр” достонида “гул” рамзи	84
<i>Иномхўжаев Р.</i> Афғон адабиёти Спужмай Зарёб ҳикояларида мазмун ва услуб	91
<i>Жўраев М., Шомусаров Ш.</i> Қиёсий-типология метод ва унинг қадимги мифларни ўрганишдаги ўрни	99
<i>Ахмедова Ш.</i> Становление реалистического рассказа в Катар во второй половине XX века	109

ТАРЖИМАШУНОСЛИК // ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ // STUDY OF
TRANSLATION

<i>Ҳамидов Х.</i> Шароф Рашидов романларидаги миллийликнинг таржимада қайта яратилиши	115
--	-----

ХАЛҚАРО МУНОСАБАТЛАР ВА ИҚТИСОД // МЕЖДУНАРОДНЫЕ
ОТНОШЕНИЯ И ЭКОНОМИКА // INTERNATIONAL RELATIONS AND
ECONOMICS

<i>Сайфуллаев Д.</i> Миллий дипломатияни кадрлар билан таъминлаш муаммолари .	123
<i>Касимова З.</i> Япония маданий дипломатиясининг давлат имижига шақлланишига таъсири	134

ТАРИХШУНОСЛИК ВА МАНБАШУНОСЛИК // ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ // HISTORY STUDY AND SOURCE STUDY

МУҲАМЕДОВ НЕЪМАТУЛЛО

Тарих фанлари номзоди, доцент, ТИУ

Ўрта асрларда Шошда ҳадис илми ва муҳаддислар фаолияти

Аннотация. Мақолада Имом Абдуллоҳ Авона Шоший, Абу Саъид Иса ибн Салим аш-Шоший, Абу Муҳаммад Жаъфар ибн Шуъайб аш-Шоший, Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Хузайм аш-Шоший, Абу Али Ҳасан ибн Соҳиб ибн Ҳамид ал-Ҳофиз аш-Шоший каби шошлик муҳаддислар номлари аниқланиб, уларнинг фаолиятига доир янги маълумотлар тадқиқ этилди.

Таянч сўз ва иборалар: ўрта аср, Шош, Ҳазрат Имом, Имом Шоший, фикҳ, ҳадис, муҳаддис.

Аннотация. В статье излагаются новые сведения о таких мухаддисах оазиса Шаш, как Имам Абдуллах ибн Авана Шашии, Абу Саъид Иса ибн Салим Шашии, Абу Мухаммад Джафар ибн Шуайб Шашии, Абу Исхак Ибрагим ибн Хузейм Шашии, Абу Али Хасан ибн Сахиб ибн Хамид Хафиз Шашии и другие.

Опорные слова и выражения: средневековье, Шаш, Хазрат Имам, Имам Шашии, фикх (исламское право), хадис, мухаддис (праповедник хадисов).

Abstract. This article reveals new informations about such muhaddithes of Shash oasis as Imam Abdullah ibn Avana Shashi, Abu Sa'id Isa ibn Selim Shashi, Abu Muhammad Ja'far ibn Shu'ayb Shashi, Abu Is'hak Ibrahim ibn Huzeym Shashi, Abu Ali Hasan ibn Sahib ibn Hamid hafiz Shashi and e.t.c.

Keywords and expressions: medieval, Shash, Hadhrat Imam, Imam Shashi, fiqh, hadith, muhaddith.

Халқимиз кўхна тарихи, бой илмий мероси, маърифати билан жаҳон цивилизациясида ўзига хос ўрин эгаллайди. Хусусан, маданиятимиз тараққиётида ўрта асрлар (IX–XII) муҳим аҳамият касб этади. Маълумки, IX–XII асрлар Ўрта Осиёда илм-фан ва маданият, айниқса, ислом илмлари тараққий қилган. Бинобарин, юртимиздаги Бухоро, Самарқанд, Насаф (Қарши), Термиз, Хива, Шош (Тошкент) каби қадимий шаҳарлар ислом дунёсидаги илм-фан ва маданият марказлари сифатида машҳур бўлган. Жумладан, Тошкент – ўрта аср манбаларида Шош деб номланиб, бу ердан тафсир, ҳадис, фикҳ каби ислом илмларида кўплаб таниқли олимлар етишиб чиққан.

Милодий IX аср ҳадис илмида катта ютуқлар қўлга киритилгани боис “ҳадис илмининг олтин асри” деб юритилади. Чунончи, VIII асрнинг ўрталаридан бошлаб ривожланиб борган ҳадис илми билан кейинги икки-уч аср давомида

тўрт юздан зиёд муҳаддис шуғулланган¹. Насафлик аллома Абу Ҳафс Насафий (1068–1142) “Китоб ал-қанд” ва марвлик тарихчи Абу Саъд Самъоний (1113–1167) “Китоб ал-ансоб” асарларида юртимиз шаҳарларида фаолият юритган муҳаддислар ҳақида қимматли маълумотларни келтиришган.

Хусусан, “Китоб ал-қанд” ва “Китоб ал-ансоб” каби манбалар берган маълумотларга кўра, VIII–XII асрлар мобайнида Мовароуннаҳрда 3000 дан ортиқ кўзга кўринган муҳаддислар яшаб, фаолият юритганлар. Улардан 1000 дан ортиғи Самарқандда, 600 дан ортиғи Бухорода яшаган бўлсалар, шундан 400 дан ортиғининг ҳаёт ва фаолиятлари Насаф шаҳри билан боғлиқ эди. Қолган 1000 муҳаддисдан 70 дан ортиғи Шошда, 60 дан ортиғи Фарғонада, яна шунчаси Кешда, 50 дан ортиғи Термизда, 40 дан ортиғи Хоразмда, шу билан бирга Уструшана, Дабусия, Кушония ва бошқа маҳаллий минтақаларда фаолият олиб борганлар².

Юқоридаги рақамлар Шош ҳам мусулмон Шарқидаги илмий-маданий марказлардан бири эканини тасдиқлайди. Шошда ҳадис илми ривожланган ва бу ердан етишиб чиққан муҳаддислар нафақат Шош воҳасида, балки ислом дунёсининг турли марказларида илмий фаолият олиб боришган ва шуҳрат қозонишган.

Шош воҳасида ҳадис илмининг ривожланишида ўрта асрлардаги анъанага мувофиқ Самарқанд, Бухоро, Хива, Насаф, Термиз, Марв каби турли шаҳарлардаги мадрасаларда фаолият кўрсатган олимлар ўртасидаги илмий ҳамкорлик муҳим аҳамият касб этган.

Имом Абдуллоҳ ибн Абу Авона Шоший, Имом Абу Бакр Муҳаммад ибн Али ибн Ҳомид Шоший, Абу Саъид Исо ибн Солим Шоший, Абу Муҳаммад Жаъфар ибн Шуайб Шоший, Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Хузайм Шоший, Абу Али Ҳасан ибн Соҳиб ибн Ҳамид Ҳофиз Шоший, Абуллайс Наср ибн Ҳасан ибн Қосим Шоший Тункатий, Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Хузайм ибн Қумайр ибн Ҳокон Шоший каби кўплаб муҳаддислар ислом дунёсининг турли шаҳарларидаги мадрасаларда ҳадис илмидан сабоқ беришгани, кутубхоналарда турли диний билимларнинг айрим масалалари бўйича мунозаралар ўтказишгани араб манбаларида зикр этилган.

Марвлик муаррих Абу Саъд Самъоний ўзининг “Китоб ал-ансоб” (“Насабнома”) асарида Шошдан кўплаб имомлар етишиб чиққанлиги, Абдуллоҳ ибн Авона Шоший шулар жумласидан эканини биринчилар қаторида қайд этган. Имом Абдуллоҳ ибн Абу Авона Шошийдан буюк муҳаддис Имом Муҳаммад ибн Исмоил Бухорий, Жаъфар ибн Муҳаммад Фиребӣй ва бошқалар ҳадис илмидан таълим олишган³. Машҳур тарихчи Абу Бакр Хатиб Бағдодий (ваф.

¹ Қаранг: Уватов У., Усмонов И., Раҳимжонов Д., Муҳамедов Н. ва бошқалар. Мовароуннаҳр алломаларининг ҳадис илми ривожига қўшган ҳиссалари. Монография. – Т.: Мовароуннаҳр, 2011. 10–11-бетлар; Абу Исо ат-Термизий. Аш-Шамоийил ан-Набавий. / Таржимон: У. Уватов. – Т.: Чўлпон, 1993. 4-б.

² Раҳимджанов Д. А. Абу Ҳафс ан-Насафийнинг “Китоб ал-қанд фи маърифат “уламо” Самарқанд” асари – Самарқандда ҳадис илми тарихи бўйича муҳим манба // Тарих фанлари номз... дисс. – Т.: Тошкент ислом университети, 2003. 13-б.

³ Абу Саъд Абдулқарим ибн Муҳаммад ас-Самъоний. Ал-Ансоб. – Байрут, 1988. 7-жилд. 244-б.

1071) “Тарихи Бағдод” китобида ёзишча, Абу Саъид Исо ибн Солим Шоший Бағдодга келиб, улуғ муҳаддис ва факих Абдуллоҳ ибн Муборак ривоят қилган ҳадисларни ёзиб олган. Шошлик муҳаддисдан сунний мазҳаб асосчиларидан бири Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Ҳанбал, машҳур олим Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Абдулазиз Бағавий ва бошқалар ҳадис ривоят қилишган¹.

Ислом оламида Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий, Имом ал-Мотуридий каби “имом” даражасига эришган кўплаб буюк алломалар орасида Имом Абу Бакр ал-Қаффол аш-Шоший (903–976) ҳам алоҳида ўрин эгаллайди. Замондошлари “Ҳазрати Имом” деб улуғлаган бу зотнинг тўлиқ исми – Абу Бакр Муҳаммад ибн Али ибн Исмоил ал-Қаффол аш-Шоший бўлиб, араб манбаларида унга алоҳида ҳурмат бажо келтириш учун номига “катта”, “улуғ” маъносини ифодаладиган “Ал-Кабир” сўзини қўшиб ёзадилар. Аллома моҳир ҳунарманд бўлиб, қулфсозликда шухрат қозонганлиги боис “Ал-Қаффол”² яъни қулфчи, қулфсоз деган ном билан эъзозланган ва бу сўз унинг тахаллусига айланиб кетган. Бу ҳақда Абу Саъд Самъоний шундай ёзган: “Ал-Қаффол – қулфсозлик касбига нисбат берилган. Абу Бакр Муҳаммад ибн Али ибн Исмоил ал-Қаффол аш-Шоший Шош аҳлидан бўлиб, қулфсозликда шухрат қозонган. У ўз замонасининг имоми (пешвоси) бўлиб, фикҳ, ҳадис, усул, тилшунослик илмлари бўйича тенгги йўқ олим эди. Қаффол аш-Шошийнинг номи Мағрибу Машрикқа ёйилган”³.

Маълумки, Қаффол аш-Шоший ҳижрий 291 (милодий 903) йилда Шошда туғилиб, дастлабки билимни ўз юртида, кейинчалик Мовароуннаҳрдаги мавжуд маърифат ўчоқларида олади. Самарқанд, Бухоро, Термиз каби шаҳарларни кезиб, бу ерларда ўздан сал олдинроқ ўтган ва бебаҳо диний-илмий мерос қолдирган Имом ал-Бухорий, Имом ат-Термизий каби йирик олимлар асарлари билан танишади. Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом ҳадисларини эшитади ва ўрганади.

Шунингдек, Абу Бакр Қаффол аш-Шоший Хуросонга бориб, Муҳаммад ибн Исҳоқ ибн Хузайма, Муҳаммад ибн Исҳоқ ас-Саррож, Умар ибн Муҳаммад ибн Бухайр ас-Самарқандийдан, Ироқда буюк муфасссир Муҳаммад ибн Жарир Табарий, Мусо ибн Абдулҳамид ва Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ал-Бағовий, Ибн Абу Довуд, Ибн Соғиддан, Куфада эса Абдуллоҳ ибн Зайдон, Али ибн Аббос ал-Муқониъийдан, Шомда Абулҳамиймдан, Жазирада (Арабистон ярим ороли) эса Абу Аруба ал-Ҳарроний каби катта олимлардан дарс олган ва бошқа табақалардан ҳадислар эшитган⁴.

¹ Абу Бакр Аҳмад ибн Али ал-Хатиб ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод ал-Мадина ас-Салом. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1997. 11-жилд. 161-б.

² Ёқут Ҳамавийнинг хабар беришча, Ал-Қаффол аш-Шоший митти қулф ва вазни бир доник (ўлчов бирлиги) калит ясаб, кишиларни ҳайратга солган (Муъжам ал-булдон, 5-жилд. 116-б.).

³ Абу Саъд Абдулкарим ибн Муҳаммад ас-Самъоний. Ал-Ансоб. – Байрут, 1988. 211-б.

⁴ Абдулкарим ибн Муҳаммад ар-Рофиъий ал-Қазвиний. Тадвин фи ахбори Қазвин. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1987. 1-жилд. 457-б.

Шамсуддин аз-Заҳабий “Сийар аълом ан-нубало” (“Олижаноб алломалар сийратлари”) асарида келтиришича: “Ҳоким айтади: Мовароуннаҳрда усул илми ва ҳадис талаби ила энг кўп сафар қилган олим Қаффол аш-Шоший эди”¹.

Абу Бакр Қаффол аш-Шоший илмий меросида ҳадис илмига оид “Жавомий ал-калим” (“Ҳикматли иборалар тўплами”) асари етакчи ўринни эгаллайди. “Жавомий ал-калим” китоби Имом Абу Бакр Муҳаммад ибн Али ибн Исмоил Қаффол Шоший қаламига мансуб бўлиб, унда Имом ал-Бухорий парҳи мажмуаларидаги Расулуллоҳ (с.а.в) калималаридан тўпланган². Ушбу асар қўлёзмасининг фото нусхаси Ўзбекистон мусулмонлари идораси кутубхонасида сақланади.

Мархум муфтий Зиёвуддинхон ибн Эшон Бобохон ҳазратлари 1970 йили Дамашқ шаҳридаги “Зоҳирия” кутубхонасида сақланадиган “Жавомий ал-калим” асарининг қўлёзмаси (32 саҳифадан иборат) фото нусхасини олиб келганлар. Ҳозирда ушбу фотонусха Ўзбекистон мусулмонлари идораси кутубхонасида В-977-рақам остида сақланади.

Қаффол аш-Шоший “Жавомий ал-калим” асаридаги ҳадислар қисқа, лўнда бўлиб, маъноларга бой саналади. Муҳими, ҳар қандай ўқувчи учун тушунарли шаклда берилган. “Жавомий ал-калим” маърифий ва дидактик аҳамиятга эгаллиги билан бошқа ҳадис тўпламлари ичида ажралиб туради. Мазкур асардаги ҳадисларда ислом дини аҳкомларидан ташқари одоб-ахлоқ, илм-маърифат, таълим-тарбияга доир ҳикматли иборалар ўз ифодасини топган.

Шош воҳасида ўрта асрларда кўплаб муҳаддислар фаолият кўрсатган. Улар орасида “Имом аш-Шоший” сифатида танилган ишончли муҳаддис Абу Саъид Ҳайсам ибн Кулайб Шоший номини алоҳида қайд этиш мумкин.

Абу Саъид ал-Ҳайсам ибн Кулайб аш-Шоший (туғилган санаси номаълум, ваф. 335/947) – йирик ишончли муҳаддис. Унинг тўлиқ исми – Абу Саъид ал-Ҳайсам ибн Кулайб ибн Сурайж (баъзи манбаларда Шурайх деб келтирилган) ибн Маъкил аш-Шоший ал-Бинкасий ат-Туркий ал-Адибдир. Ҳайсам ибн Кулайб Шоший Шош (Тошкент) музофотининг бош шаҳри Бинкасда туғилган. У ҳижрий учинчи асрда Мовароуннаҳр ва Хуросонда ҳадис илми ривожланган олтин даврда фаолият кўрсатган. Ҳайсам Кулайб Шоший илм-маърифат ўрганиш мақсадида Бухоро, Самарқанд, Насаф ва Термиз ҳамда Шарқ мамлакатларига ҳам сафар қилган.

Ҳайсам ибн Кулайб Шошийнинг энг машҳур устозларидан термизлик буюк муҳаддис Абу Исо Муҳаммад ат-Термизий, маккалик Абул Ҳасан ал-Бағовийларни кўрсатиш мумкин. Ўз навбатида, Ҳайсам Кулайб Шоший кўплаб шогирдлар етиштирган. Шошлик муҳаддис илмий фаолиятининг аксар қисми Бухоро ва Самарқанд шаҳарларида кечган, чунки унинг кўп шогирдлари шу шаҳарларда яшаган.

¹ Шамсуддин Заҳабий. Сийар аълом ан-нубало. – Байрут: Муассасат ар-рисола, 1413 ҳ. 16-жилд. 283-б.

² Хожя Халифа. Кашф уз-зунун. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1992. 1-жилд. 611-б.

Имом аш-Шошийнинг биз авлодларга қолдирган “Ал-Муснад” (“Ал-Муснад ал-Кабир”) номли асари тўлиғича ҳадисларга бағишланган. Бу асарнинг ягона қўлёзма нусхаси яқин вақтгача Суриянинг Дамашк шаҳридаги “Аз-Зоҳирия” кутубхонасида 277-рақам остида сақланган, кейинчалик Дамашкдаги нодир қўлёзмалар сақланадиган “Мактабат ал-Асад” номли кутубхонага ўтказилган. 192 варақдан иборат ушбу қўлёзма ҳижрий 558 (милодий 1163) йилда хаттот Ал-Ҳофиз Зиёуддин ал-Муқаддасий томонидан насх ҳатида кўчирилган. Ушбу қимматли асар 1990 йилда Дубай шаҳридаги “Марказ ад-даъват вал-иршод” аъзоси, йирик ҳадисшунос олим, доктор Маҳфуз ар-Раҳмон Зайнуллоҳ томонидан тадқиқ этилиб, бир неча жилда Мадинаи Мунавварада нашр этилган¹.

Мазкур китобнинг мавзуси унинг “Муснад” номидан маълум бўлиб, Ҳайсам ибн Кулайб аш-Шоший уни саҳоба муснадлари бўйича тартиблаган ва ҳар бир саҳоба ривоят қилган ҳадисларни жамлаган. “Муснад” китобида инсонларни одоб-ахлоқ, меҳр-оқибат, ҳалоллик, поклик, адолат, имон-этиқодга даъват этувчи ҳадислар билан бир қаторда кишиларни қотиллик, разолат, фитна-фасод, зулм каби иллатлардан қайтарувчи ҳадислар ҳам ўз ифодасини топган.

Абу Саъид Исо ибн Солим аш-Шоший (ваф. 232/847) – Шош аҳлидан, у Арис (куёв) деб танилган, унинг куньяси Абу Саъиддир². У ишончли муҳаддис бўлиб, эл-юрт кезган. Исо аш-Шоший Абу Худба Иброҳим ибн Худба, Убайдуллоҳ ибн Амр, Бақия ибн ал-Валид ва бошқалардан ҳадислар ривоят қилган.

Юқорида айтганимиздек, Абу Бакр ал-Хатиб Бағдодийнинг хабар беришича, “У Бағдодга келган ва бу ерда йирик муҳаддис, фақиҳ Абдуллоҳ ибн Муборак, Убайдуллоҳ ибн Амр ар-Раққий ривоят қилган ҳадисларни ёзиб олган”. Исо аш-Шошийдан машҳур олим Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Ҳанбал, Абдуллоҳ ибн Муҳаммад ибн Абдулазиз ал-Бағавий ва бошқалар ҳадис ривоят қилишган.

Кўриниб турибдики, Исо ибн Солим Шошийдан қатор олимлар ҳадислар ривоят қилишган. У ўрта аср араб муаллифлари асарларида ҳадис ривоят қилувчи ишончли муҳаддис сифатида эътироф этилган. Шунингдек, Исо ибн Солим Шошийдан ҳадислар билан бир қаторда ҳикматли иборалар ва хабарлар ривоят қилинган. Хусусан, “Таҳзиб ал-камол” (“Камолот ривожин”) китобида: “Исо ибн Солим Шоший ар-Раққийдан айтишича, Маймун ибн Михроннинг шундай деганини эшитдим: “Эй, Куръон асҳоблари! Куръонни дунёда фойда кўрадиган восита қилиб олманглар. Мол-дунёни дунёдан изланглар, охиратдан эса охиратни изланглар!” – деб ёзилган”³.

¹ Қаранг: Абу Саъид ал-Ҳайсам ибн Кулайб аш-Шоший. Ал-Муснад. – Мадинаи мунаввара: Мактабат ал-улум вал-ҳикам, 1990. 1-жилд. 14–17-бетлар.

² Муҳаммад ибн Али ибн ал-Ҳасан Абулмахосин ал-Ҳусайний. Ал-Икмол ли-Ҳусайний. – Карачи: Жомият ад-дирасат ал-исломия, 1989. 1-жилд. 330-б.; Абу Бакр Аҳмад ибн Али ал-Хатиб ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод ал-Мадина ас-Салом. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1997. 11-жилд. 161-б.

³ Юсуф ибн аз-Закий Абдурахмон Абулҳажжосе ал-Музий. Таҳзиб ал-камол. – Байрут: Муассасат ар-рисола, 1980. 29-жилд. 219-б.

Абу Муҳаммад Жаъфар ибн Шуайб аш-Шоший (ваф. 294/907) – муҳаддис. Шошда туғилган. Машхур тарихчи Абу Саъд Самъонийнинг таъкидлашича, Жаъфар ибн Шуайб аш-Шоший 287/900 йилда Нишопурга келиб, Абу Аҳмад Муҳаммад ибн Юсуф ат-Тамомий, Абу Рабиъ Холид ибн Юсуф ас-Самтий, Яъқуб ибн Хумайд, Исо ибн Ҳаммод ва Абу Тохир Аҳмад ибн Амр ас-Саржийлардан ҳадис илмидан таълим олган¹.

Жаъфар ибн Шуайб Шошийдан Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Яъқуб ал-Ҳофиз, Абу Бакр Аҳмад ибн Али ар-Розий ал-Ҳофиз², Салама ибн Шабиб ан-Найсобурий, Абдуллоҳ ибн Абдулҳаким ал-Мисрий, Иброҳим ибн ан-Назир ас-Самарқандий ва бошқалар ҳадис ривоят қилишган. “Тарихи Бағдод” китобида қайд этилишича, Жаъфар ибн Шуайб аш-Шоший Бағдодга ҳожи бўлиб келган. Бу ерда у ҳадислар ривоят қилган. Ундан Исмоил ибн Али ал-Хутобий, Абдуллоҳ ибн Иброҳим ибн Мосий, Абулҳасан ал-Аълоий ибн Исмоил Исҳоқ ибн Солим аш-Шоший³ ҳадис эшитишган ва ривоят қилишган⁴.

Муҳаммад ибн Аҳмад ибн Муҳаммад ибн Сулаймон ал-Ҳофизнинг Бухорода хабар беришича, Абу Муҳаммад Жаъфар ибн Шуайб Шоший ҳижрий 294 (милодий 907) йилда Шошда вафот этган⁵.

Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Хузайм аш-Шоший – ишончли муҳаддис бўлиб⁶, у Шош воҳасининг Харашкат шаҳарчасида туғилган. Абу Саъд Самъоний ал-Харашкатий – Харашкат Шош шаҳарларидан бири бўлиб, бу ердан кўп олимлар чиққан. Булардан Абу Саид Саъд ибн Абдурахмон ал-Харашкатий бўлиб, у Юсуф ибн Яъқуб ал-Қози, Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ал-Ҳазрабийлардан ҳадис ривоят қилган ва 340/952 йилда вафот этган.

Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Хузайм Шоший Абд ибн Муҳаммад Ҳамиднинг тафсири ва муснадини 249/ 863 йилда ўрганиб, ундан ҳадис илмидан таълим олган. Манбаларда қайд этилишича⁷, Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Хузайм Шошийдан 318/ 930 йил шаъбон ойида Шош шаҳрида Абу Ҳотам ибн Ҳиббон, Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Ҳамавайҳи ас-Сарахсий ва бошқалар ҳадис эшитишган. Машхур муаррих Шамсуддин аз-Заҳабийнинг хабар беришича, Сарахс шаҳри хатиби ибн Ҳамавайҳи Иброҳим ибн Хузайм Шошийнинг “Муснади кабир” ва тафсирини ўрганган⁸. Маълумки, Сарахс хатиби Абдуллоҳ ибн Аҳмад ибн Ҳамавайҳи Имом Бухорий “Саҳих”ининг ровийларидан бўл-

¹ Абу Саъд Абдулкарим ибн Муҳаммад ас-Самъоний. Ал-Ансоб. 7-жилд. 246-б.

² Ўша манба. 7-жилд. 246-б.

³ Абу Бакр Аҳмад ибн Али ал-Хатиб ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод ал-Мадина ас-Салом. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1997. 12-жилд. 243-б.

⁴ Ўша манба. 7-жилд. 195-б.

⁵ Абу Бакр Аҳмад ибн Али ал-Хатиб ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод ал-Мадина ас-Салом. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1997. 7-жилд. 195-б.

⁶ Шамсуддин Заҳабий. Сийар аълом ан-нубало. – Байрут: Муассасат ар-рисола, 1413 х. 14-жилд. 486-б.

⁷ Шамсуддин Заҳабий. Сийар аълом ан-нубало. – Байрут: Муассасат ар-рисола, 1413 х. 14-жилд. 486-б.; Такмилат ал-икмол. 2-жилд. 18-б.

⁸ Шамсуддин Заҳабий. Сийар аълом ан-нубало. – Байрут: Муассасат ар-рисола, 1413 х. 16-жилд. 492-б.

ган. У Иброҳим ибн Хузайм Шоший ва Аббос ибн Умар ас-Самарқандийлардан кўплаб ҳадислар ривоят қилган.

Умуман олганда, аксарият манбаларда Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Хузайм аш-Шоший ишончли муҳаддис сифатида эътироф этилиб, кўплаб ҳадисларнинг ровийси сифатида келтирилган. “Сийар аълом ан-нубало” (“Олижаноб алломалар сийратлари”) асарида таъкидланишича, Ибн Хузаймнинг сийрати ва фаолияти тўғрисида етарли маълумотлар етиб келмаган. У ишончли муҳаддислар сирасидан бўлиб, 90 йил умр кўрган.

Абу Али Ҳасан ибн Соҳиб ибн Ҳамид ал-Ҳофиз аш-Шоший (ваф. 314/926) – кўплаб ҳадисларни ёд билувчи ҳофиз, ишончли муҳаддисдир¹. У Шошда туғилиб ўсган. Ҳасан ибн Соҳиб Шоший имом, ҳофиз, кўп юртларни кезган сайёҳ бўлиб, у илм талабида Хуросон, Ироқ, Шом, Ҳарамайн (Макка ва Мадина), Яман, Мисрдаги турли табақалардан ҳадислар эшитган.

Соҳиб Шоший катта ҳофиз бўлиб, Хуросон шайхларидан ҳадислар ёзиб олган². “Тарихи Бағдод” китобида Соҳиб Шоший Хуросон шаҳарлари ва тоғлари, Ироқ, Ҳижоз, Шом ҳақида турли маълумотлар ёзганлиги қайд этилган. У ҳижрий 311 йилда Бағдодга келиб, Али ибн Ҳашрам, Исҳоқ ибн Мансур, Абу Зуръа ар-Розий ва бошқалардан ҳадис ривоят қилган. Ал-Ҳасан ибн Соҳиб ибн Ҳамид ал-Ҳофиз Абу Али аш-Шоший тўғрисида “Иршод” асари муаллифи қуйидагича баён қилган: “У Хуросон шайхларининг китобларида зикр этилган катта ҳофиз эди”.

Соҳиб Шоший нафақат ҳадислар, балки юқорида айтилганидек, ўзи сафар қилган мамлакатлар шаҳарлари, шунингдек, катта олимлар, шайхлар тўғрисида маълумотлар қолдирган. Соҳиб Шоший Жазирага ҳам ташриф буюрган, у ерда шайх, фақиҳ, аллома Абулқосим Умар ибн Муҳаммад ибн Икрима ибн ал-Базрий ал-Жазарийнинг шогирди бўлган³. Соҳиб Шошийдан Абу Али ан-Найсобурий, Абу Бакр Муҳаммад ибн ал-Жуъабий, Абу Бакр Қаффош аш-Шоший ва бошқалар ҳадис ривоят қилишган.

Абу Бакр Қаффош аш-Шоший ал-Ҳасан ибн Соҳиб аш-Шошийдан қуйидаги ҳадисни ривоят қилган: “Шеърни ўрганишлар, чунки унда ҳикмат ва масаллар бордир”⁴.

Ҳасан ибн Соҳиб Шошийнинг номи “Тарихи Бағдод”, “Табақот ал-хуффош”, “Тазкират ал-хуффош”, “Ал-Ансоб”, “Сийар аълом ан-нубало” каби қатор ўрта аср араб манбаларида “Ҳофиз” дея ҳурмат билан тилга олиниб, ишончли муҳаддис сифатида эътироф этилган.

Хулоса қилиб айтганда, ўрта асрларда Шош воҳасида ҳадис илми ривожланган. Воҳада яшаб, фаолият кўрсатган муҳаддислар нафақат юртимиз-

¹ Тазкират ал-хуффош. 3-жилд. 780-б.; Абдурахмон ибн Абу Бакр ас-Суютий. Табақот ал-хуффош. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1403 ҳ. 1-жилд. 329-б.; Абу Бакр Аҳмад ибн Али ал-Хатиб ал-Бағдодий. Тарихи Бағдод ал-Мадина ас-Салом. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1997. 7-жилд. 333-б.

² Абдурахмон ибн Абу Бакр ас-Суютий. Табақот ал-хуффош. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-илмия, 1403 ҳ. 1-жилд. 329-б.

³ Такмилат ал-икмол. 1-жилд. 399-б.

⁴ Шамсуддин Заҳабий. Сийар аълом ан-нубало. – Байрут: Муассасат ар-рисола, 1413 ҳ. 14-жилд. 431-б.

да, балки турли Шарқ мамлакатларида ҳам шуҳрат қозонган. Буни қуйидаги омилларда кўришимиз мумкин:

1. Абу Саъид Исо ибн Солим аш-Шоший, Абу Муҳаммад Жаъфар ибн Шуъайб аш-Шоший, Абу Исҳоқ Иброҳим ибн Хузайм аш-Шоший, Абу Али Ҳасан ибн Соҳиб ибн Ҳамид ал-Ҳофиз аш-Шоший каби кўплаб номлари деярли маълум бўлмаган муҳаддислар шахслари аниқланиб, илмий истифодага киритилди.

2. Ҳазрати Имом номи билан улуғланган аллома Абу Бакр Қафғол Шошийнинг ҳадис илмига оид “Жавомий ал-калим” (“Ҳикматли иборалар тўплами”) асари қўлёзмаси ва ундаги ҳадислар мазмун-моҳияти очиб берилди.

3. Ўрта аср араб манбаларида “Имом Шоший” сифатида эътироф этилган Абу Саъид ал-Ҳайсам ибн Кулайб аш-Шоший ва унинг “Ал-Муснад” (“Ал-Муснад ал-Кабир”) асари қўлёзмаси ҳақидаги маълумотлар тадқиқ этилди.

4. Ўрта асрларда Шошдан етишиб чиққан 70 дан ортиқ муҳаддислар нафақат юртимиз, балки Шарқ мамлакатларида фаолият кўрсатгани аниқланди. Бу эса Шош (Тошкент)ни манбаларда қайд қилинганидек, илмий-маданий марказ сифатида эътироф этишимиз мумкинлигини билдиради.

ҚҮЛДОШЕВ ШЕРАЛИ

Тарих фанлари номзоди, доцент, ТошДШИ

Эрдона даврида Қўқон хонлиги ва Хитой ўртасидаги муносабатлари

Аннотация. Ушбу мақолада ўзбек давлатчилигида ўз ўрнига эга бўлган Қўқон хонлигининг Хитойнинг ҳукмрон сулоласи манжурлар империяси (1644–1911) билан дастлабки сиёсий-дипломатик алоқалари 1759 йилнинг ўрталаридан, яъни Қўқон ҳукмдори Эрдона даври (1753–1763)дан бошланганлиги ҳақида сўз боради. Эрдонанинг кучли дипломатик қобилияти туфайли икки давлат ўртасидаги ўзаро муносабатлар ривожланган. Ушбу масалани ўрганиш Ўзбекистон тарихи учун муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади.

Таянч сўз ва иборалар: Қўқон хонлиги, Хитой, Эрдона, дипломатик алоқалар, элчилик, шартнома, мактублар.

Аннотация. В статье прослежены моменты установления политических и дипломатических связей между Кокандским ханством и Маньчжурской империей (1644–1911), имевшие место в середине 1759 г. В период правления кокандского правителя (хана) Ирдана (1753–1763). Благодаря сильному дипломатическому мастерству Ирдана-бия развивались взаимоотношения между двумя странами. Изучение данной проблемы имеет важное значение в исторической науке Узбекистана.

Опорные слова и выражения: Кокандское ханство, Китай, Ирдана, дипломатические связи, посольство, акт, корреспонденция.

Abstract. The article is enlightened moments of establishment of political and diplomatic relationships between the Kokand khanate and the Manchurian Empire (1644–